

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПЕДАГОГІКА
ВИЩОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ
ШКОЛИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ №13

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

**"МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ"**

Кривий Ріг КДІТУ
2005

ЗАСОБИ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ

Богатирьова Г. А.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Стаття присвячена методичці використання системи засобів народного мистецтва у формуванні художньої культури студентів. Обґрунтовані шляхи інтенсифікації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів праці при вивченні культурологічних дисциплін.

Ключові слова: система засобів народного мистецтва, художня культура вчителя.

Аннотация. Богатырева Г. А. Статья посвящена методике использования системы средств народного искусства в формировании художественной культуры студентов. Обоснованы пути интенсификации учебно-воспитательного процесса подготовки будущих учителей труда при изучении культурологических курсов.

Ключевые слова: система средств народного искусства, художественная культура учителя.

Annotation. Bogatyreova G. A. The article is dedicated to the teaching methodology of using the system of the means of the folk art in forming art culture of the students. The ways of the intensification of the teaching and upbringing process of the readiness of the teachers-to be of Handicraft during studying of the disciplines of Art are led to made conditional.

Keywords: the system of the means of the folk art, art culture of the teacher.

Постановка проблеми. Вчителю за будь-яким фахом має бути притаманна художня культура. Необхідно зазначити, що це положення стало гостро актуальним сьогодні, коли перед всією педагогічною спільнотою поставлено завдання: відродження національної культури України засобами навчально-виховного процесу. Саме від рівня художньо-естетичної культури педагогів і вміння зробити її надбанням школярів залежить успіх у відродженні національної культури.

Дослідники І. А. Зязюн і Г. М. Сагач звертають увагу на те, що розвиток людини – це складний процес, на який впливають багато факторів. Художня діяльність людей сприяє розвитку художньої культури і є специфічною сферою діяльності, яка пов'язана з різними сферами суспільного життя. Розвивається художня культура під впливом соціально-економічних процесів і має, в свою чергу, суттєвий вплив на суспільні процеси. Крім того, художня культура визнана, “ефективним засобом формування особистості” [2, с. 21]. І. А. Зязюн стверджує, що має бути приділена серйозна увага методичці формування

у майбутніх педагогів “умінь сприймати та інтерпретувати національні мистецькі цінності минулого і сучасності, бути активними суб’єктами етнохудожнього середовища” [3, с. 11]. Саме сформованість художніх потреб майбутніх учителів завдяки комплексу цінностей художньої культури є виразом певного рівня особистісної художньої культури.

Робота виконала в контексті програми НДР Криворізького державного педагогічного університету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формування особистості засобами мистецтва розглядали – Т. П. Агапова, Л. М. Ващенко, О. Н. Дем’янчук, І. С. Котенєва, Н. С. Мартинович та ін. Проблема використання народного мистецтва у навчально-виховному процесі цікавила багатьох дослідників (ідеться про роботи Є. А. Антоновича, Б. С. Бутник-Сіверського, П. О. Ганжі, А. В. Голизової, Л. С. Данченко, Т. В. Кари-Васильської, О. С. Найдена, В. М. Щербаківського та ін. Аналіз робіт цих авторів дає змогу з’ясувати, що: – предмет наукового інтересу щодо народного мистецтва досить часто обмежується лише декоративно-ужитковим його видом;

– в розробці підходів до вивчення специфіки творів народного мистецтва недостатньо враховується закладений в них колективний досвід світосприйняття;

– недостатньо приділяється уваги проблемі сприйняття народного мистецтва у всій різноманітності його видів;

– актуальною залишається проблема визначення інтегративного впливу засобів народного мистецтва на особистість майбутніх учителів;

– не розкриваються шляхи реалізації інтегративного впливу засобів народного мистецтва на особистість у навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи.

Формулювання цілей статті. Визначення народного мистецтва активним чинником художньо-культурного процесу дозволяє зробити висновок про те, що це мистецтво інтегрує в собі спільні риси й ознаки окремих видів. Саме тому, система засобів народного мистецтва повинна включати в себе сукупність методів, прийомів, різноманітних видів художньо – естетичної діяльності. Використання виховного потенціалу засобів народного мистецтва в навчально-виховному процесі

створює значні можливості для реалізації інтегративного підходу до формування художньої культури майбутніх учителів праці.

Отримані результати. Для нас важливим стали сформульовані В. Щербаківським положення про характерне для народного мистецтва поєднання “пластичного, живописного, графічного, архітектонічного образу” [6, с. 137]. Цілісність (синкретичність) народного мистецтва створює образну синестезію (йдеться про поєднання індивідуально-суб’єктивного та духовно-ціннісного змісту). Сукупність його специфічних ознак визначає інтегрований образ творів народного мистецтва, який можна виразити словесно, музично, пантомімічно, образотворчо. Такий “цілісний образ”, як зауважує дослідник В. Ф. Орлов утворюється “в процесі узагальнення знань про властивості предметів, які є наслідком окремих відчуттів і попереднього досвіду людини” [4, с. 127]. Зауважимо, що термін “образ” бере початок від грецького слова *eidos* (ейдос), яким в античній філософії позначали форму відображення й освоєння людиною зовнішнього світу. Особливістю ейдоса була його смислова подвійність: з одного боку, під ним розумівся зовнішній вигляд, а з іншого – не тілесна й незмінна сутність.

Н. В. Зборовська наголошує, що образ є “іраціональний продукт, витвір неусвідомленої фантазії” [1, с. 155]. Тому, як зауважує вчена, образ має багаторівневу структуру, яка складатиметься з трьох основних компонентів: ідеального (засвоєння образу як ідеї); психічного (переживання образу) та матеріального (втілення образу в засобах мистецтва). В повній мірі це положення характеризує образи творів народного мистецтва, розуміння і засвоєння яких сприятиме формуванню художньої культури майбутніх учителів праці.

Вивчення специфічних ознак образів народного мистецтва та засобів їх втілення в творах дало можливість класифікувати комплекс засобів народного мистецтва та дослідити їх системні ознаки. Система засобів народного мистецтва представлена як поетапне створення і сприйняття образів – від найпростіших (предметно-понятійних) до більш складних (змістовно-образних). Як видно з рис. 1. йдеться про предметно-понятійні, асоціативно-орнаментальні, змістовно-орнамен-

тальні, змістовно-образні, художньо-символічні та соціально-функціональні засоби.

Рис. 1.

Кожна складова системи містить у собі художньо-естетичну інформацію, оволодіння якою є складовою процесу формування художньої культури студентів. Успішність цього процесу забезпечується як оволодінням складовими системи засобів народного мистецтва, так і усвідомлення значущості та виразних можливостей інтегрованих художньо-універсальних одиниць, до яких віднесені: ритм, лінія, колір, орнаментика тощо.

Ми вважали за необхідне формування особистісно-ціннісної оцінки художньо-образних творів, яка потребує, з нашої точки зору, оптимальної взаємодії логічного й художньо-образного мислення. Процес сприйняття майбутніх учителів праці ми розглядали як процес накопичення емоційно-чуттєвих образів шляхом створення такого художньо-інформативного простору, який забезпечує повноцінне спілкування. На даному етапі ми вважали за доцільне ознайомити студентів з тими засобами виразності народного мистецтва, які визначають характер сприйняття декоративно-прикладної форми виробів. Йдеться про статику, динаміку, симетрію та асиметрію. Ми виходили з того, що композиційні прийоми динаміки й статичності ґрунтуються на вимірних величинах форми (динаміка – рух, статика – стан спокою, рівноваги). Асоціативно-образний світ народного мистецтва потребує оволодіння студентами основними принципами

художнього вирішення образу, які передбачають поєднання функціональності, виразності й декоративності. Саме розвиток асоціативного мислення дозволяє майбутнім учителям праці досягти різноманітності образу, новизни рішення. Велике значення має встановлення асоціативного зв'язку із раніше засвоєним матеріалом.

На цьому етапі нами був використаний метод – *екскурсії*, під час яких студенти вчаться порівнювати, зіставляти, аналізувати, мислити. Розкриваючи можливості вчителя праці як творця образу через власні дії, власне мовлення студентам було запропоновано відвідати виставку творів живопису на склі, витинанок, цисанок Анастасії та Світлани Рак. Студентам було запропоновано словесно зафіксувати свої враження від творів мистецтва, що дозволяє визначити ступінь впливу твору на особистість. Відомо, що в процесі взаємодії особистості зі світом мистецтва в її мисленні виникає певний образ у вигляді деяких абстракцій, які характеризують його певні ознаки й властивості. Маються на увазі як вербалізовані (співвіднесені з мовним вираженням) складові знання про об'єкт, так і невербалізовані.

Опанування матеріалом теми “Динаміка і статика” (під час вивчення курсу “Основи образотворчого мистецтва”) вимагає більш глибокого проникнення, вдумливого сприйняття, творчого опанування на вміння узагальнювати. Студентам пропонується зоровий ряд до теми: динамічна композиція П'ятницької церкви; симетричне розташування сцен та орнаментів в Пекторалі із кургану Товста Могила (IV ст. до н. е.), антропоморфні фібули Придніпров'я VII ст. Студентам пропонувалося використання графічних і кольорних засобів виразності при створенні асоціативної композиції (статичної й динамічної); творчі завдання на зразок “порівняйте”, “проаналізуйте”; пропонувалося виконати завдання на складання візерунку, орнаменту зі свідомим застосуванням ритму і симетрії, декоративної виразності кольору.

Враховуючи, що художня інформація системи засобів народного мистецтва уявляє собою закодовану інформацію, ми вважали за доцільне звернутися до орнаментальних символічних зображень творів народного мистецтва при використанні методу “символічного бачення”. Йдеться про знаково-естетичне “перевтілення” об'єктів природи через художньо-утворювальні можливості символу. Важливо при цьому

пам'ятати, що художній символ використовується як засіб заміни певних конкретних понять в об'ємно-просторовій формі; він завжди є образ, в якому присутній зміст.

Ми вважали складовою художньої культури майбутніх учителів праці вміння прочитати закодовану інформацію в символі. Беручи до уваги, що символ створюється шляхом абстрагування від раціонально – колективного досвіду, ми вважали доцільним розвиток у студентів вміння фантазувати. Отримання цілісного образу неможливе без роботи фантазії, яка насамперед передбачає розвиток творчої уяви, за допомогою якої відбувається “оживлення” в пам'яті вражень минулого часу й сучасності. На думку О. М. Степанова: “відірвавшись від матеріального носія, індивід за допомогою образу може вільно переміщуватися в просторі й часі, оперувати образами минулого чи створювати образ майбутнього” [5, с. 63]. Знаково – відображувальна природа творів народного мистецтва, зокрема їх образно-символічна сутність, потребують вміння фантазувати, тобто створювати нові чуттєві чи абстрактні образи.

З метою активізації фантазії студентам доцільно запропонувати художньо-творчі завдання, наприклад “уявіть себе” (запаленою свічкою, яка поступово згорає, перетворюючись у каложку розплавленого воску; квіткою, яка поволі в'яне; пір'їнкою, яка поволі падає на землю та ін.).

Висновки. Беручи за основу положення, що основою народного мистецтва як знаково – відображувальної системи є комбінація кодів-символів, ми дійшли висновку: специфіка народного мистецтва полягає у поєднанні (інтеграції) об'єктивного (зовнішнього) та суб'єктивного (внутрішнього) досвіду через утворення образу – символу. Методика використання системи засобів народного мистецтва полягає як в усвідомленні цього досвіду, так і його наочно-чуттєвому уявленні. Визначені нами складові художньої культури майбутніх учителів праці та процес їх формування забезпечить якісно новий рівень розвитку суб'єкта навчально-виховного процесу.

Перспективи подальших досліджень. Актуальність проблеми потребує подальшого вивчення, отримані результати активного впровадження в педагогічну практику підготовки майбутніх учителів праці у вищій школі.

Література

1. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство: Посібник. – К.: “Академкнига”, 2003. – 392 с.
2. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
3. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – 636 с.
4. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.
5. Степанов О. М., Фібула М. М. Основи психології і педагогіки: посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 504 с.
6. Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. – К.: Либідь, 1995. – 288 с.

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПЕЙЗАЖІ

Брижата І. Г.,

старший викладач кафедри образотворчого мистецтва,
Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядаються основні тенденції розвитку українського пейзажного живопису. На основі аналізу творів сучасних майстрів українського пейзажу визначаються пріоритети стилістики жанру, системи його виразних засобів.

Ключові слова: пейзажний жанр, виразні засоби, стилістика.

Аннотация. Брижата И. Г. В статье рассмотрены основные тенденции развития украинской пейзажной живописи. На основе анализа произведений мастеров украинского пейзажа определяются приоритеты стилистики жанра, системы его выразительных средств.

Ключевые слова: пейзажный жанр, выразительные средства, стилистика.

Annotation. Brizhataya I. G. The main tendencies of the development of Ukrainian landscape are dealt with in the article. The priorities of the stylistics' genre, the system of the expressive means are underlined on the basis of the analysis of the work of the modern craftsman.

The key words: landscape, genre, expressive means, stylistics.

Постановка проблеми. Сучасний період духовного відродження й оновлення суспільства в цілому висуває комплекс нових вимог до розвитку національної культури та образотворчого мистецтва. Національні культурні цінності невід'ємно пов'язують людські почуття,